

فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۴، پاییز ۱۳۸۶، ۱۲۹ - ۱۰۱

## بررسی اثرات ایجاد یک موافقتنامه ترتیبات تجاری ترجیحی (PTA) بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی<sup>۱</sup>

لیلا محرابی\*

پذیرش: ۸۶/۳/۱

دریافت: ۸۵/۴/۱۸

موافقتنامه تجارت ترجیحی / ایجاد و انحراف تجارت / مدل اسمارت / ایران / کشورهای  
آسیای مرکزی

### چکیده

با توجه به موقعیت خاص استراتژیک و اقتصادی کشورهای آسیای مرکزی، در این مقاله اثرات کاهش موانع تعرفه‌ای بر جریان‌های تجاری، درآمد تعرفه‌ای و تراز تجاری ایران پس از ایجاد یک موافقتنامه ترتیبات تجاری ترجیحی (PTA) بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی مورد بررسی قرار گرفته است. در این مطالعه از مدل تعادل جزئی تحت عنوان "اسمارت" و شبیه‌سازی آن، برای متوسط دوره ۲۰۰۲-۲۰۰۳ استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که ایجاد موافقتنامه مذکور باعث گسترش حجم مبادلات تجاری ایران می‌گردد و به دلیل افزایش بیشتر واردات نسبت به صادرات کسری تراز تجاری ایران افزایش می‌یابد. نتایج دیگر نشان می‌دهد که به منظور گرفتن امتیازات تعرفه‌ای در مذاکرات، باید کالاهایی مدنظر قرار گیرد که بیشترین ایجاد تجارت و همچنین انحراف تجارت در کشورهای آسیای مرکزی برای ایران را دارند. بر اساس نتایج این تحقیق که مبتنی بر کاهش سراسری تعرفه است، حاکی است که لباس و متفرعات لباس، کشفاف یا قلاب باف (کد ۶۱)،

۱. مقاله حاضر بخشی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده، به راهنمایی دکتر زهرا افشاری و مشاوره دکتر احمد یزدان پناه می‌باشد.

L\_mehrabi61@yahoo.com

\* کارشناس ارشد توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی

کفش، گتر و اشیاء همانند، اجزاء... (کد ۶۴)، فرش و سایر کف پوش ها از مواد نساجی (کد ۵۷)، پارچه های تار و پودباف مخصوص، پارچه (کد ۵۸) بیشترین آثار ایجاد تجارت و کفش، گتر و اشیاء همانند، اجزاء (کد ۶۴) و صابون ها، مواد آلی تانسوکتیف (کد ۳۴) بیشترین آثار انحراف تجارت در کشورهای عضو برای ایران را دارند.

طبقه بندی JEL: F13، F15.

## مقدمه

جمهوری‌های منطقه آسیای مرکزی که سابق بر این، زیرمجموعه‌ای از کشور پهناور اتحاد جماهیر شوروی بشمار می‌آمدند، اکنون به استقلال نائل شده و همسایگان شمالی ایران محسوب می‌شوند. (کشورهای آسیای مرکزی عبارتند از: تاجیکستان، ترکمنستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان) کسب استقلال در این جمهوری‌ها دوره جدیدی را برای این منطقه به ارمغان آورد. از جمله خصوصیات ویژه این دوره فرو ریختن یکباره نظام تحمیلی اجتماعی-اقتصادی می‌باشد بطوری که بعد از مدتی ناباوری عمومی رفته‌رفته از صحنه زندگی مردم حذف گردید و در مقابل رفتارهای مختلفی ظاهر گردید که از نوعی سردرگمی در جهت‌گیری کلی نظام‌های سیاسی، اجتماعی و احساس گسستن و رها شدن در میان جوامع حکایت می‌کرد.

کشورهای آسیای مرکزی و ویژگی‌های منحصر به فرد آن همواره مورد توجه علاقمندان بررسی‌های سیاسی و اجتماعی بوده است. تمدن دیرین در طول قرون پس از اسلام و حتی قبل از آن این ناحیه را بعنوان مرکز تحولات فرهنگی-اجتماعی مطرح ساخته است که بصورتی متقابل در مناطق متمدن مجاور، چون شرق دور، ایران و آسیای صغیر تأثیرگذار بوده است.

این کشورها هر چند ویژگی‌های خاص خود را دارند، اما به‌رحال می‌توان آنان را به جهاتی در یک گروه نیز جای داد. از جمله وجوه تشابه این کشورها، می‌توان به تاریخ مشترکشان و دیگری به وضعیت جغرافیایی آنان اشاره نمود. تاریخ مشترک این کشورها، برایشان ساختارهای اقتصادی، سیاسی، حقوقی و امنیتی مشابه‌ای را بجا گذاشته است و موقعیت جغرافیایی این کشورها نیز بگونه‌ای است که بطور مثال، آنان را در محیط بسته‌ای قرار داده که در نتیجه هیچکدامشان مستقیماً به آب‌های آزاد راه ندارند. از همین رو، بسیاری از مطالبی که در مورد یکی از کشورهای منطقه بیان می‌شود به دیگر کشورهای منطقه نیز قابل تعمیم است.

بطور یقین، با این وضعیت کنونی که در آن کشورهایی با موقعیت خاص استراتژیک، منابع و ثروت‌های خدادادی فراوان و بخصوص با پیشینه‌ای مشترک به لحاظ تاریخ و

تمدن و فرهنگ با سرزمین ایران، می‌توانند در بردارنده فرصت‌های ارزنده‌ای به جهت برآورده ساختن منافع مختلف اقتصادی، امنیتی و فرهنگی ایران در این منطقه باشد و برای آنکه طی سال‌های آینده اقتصاد ایران که متکی به نفت و محصولات خام است، به اقتصادی مبتنی بر تولید و تجارت توانمند، پویا و متکی به کالا و خدمات صنعتی تبدیل شود، راهی جز تعامل با نهادها و سازمان‌های بین‌المللی و هماهنگ شدن با قواعد و مقررات حاکم بر بازارهای جهانی در راستای آزادی تجارت، ایجاد فضای رقابتی، کاهش تدریجی حمایت‌ها، حذف مقررات غیرتعرفه‌ای، حذف سهمیه‌ها و محدودیت‌های مقداری، رفع تبعیض نسبت به واردات در مقابل کالاهای مشابه تولید داخلی و ... ندارد. در نتیجه، این مسئله بیش از پیش ایجاب می‌نماید که جمهوری اسلامی ایران به منظور ورود در همگرایی‌های اقتصادی در پی ایجاد یک موافقتنامه ترتیبات تجارت ترجیحی مناسب، در قبال کشورهای مزبور برآید که منافع فوق‌الذکر را هر چه بیشتر تأمین نماید.

در این مقاله به منظور پاسخ به این نیاز، به بررسی اثرات ایجاد موافقتنامه تجارت ترجیحی (PTA) بین ایران و کشورهای حوزه آسیای مرکزی، در قالب دو سناریوی مختلف کاهش سراسری تعرفه (۳۰٪ و ۱۰۰٪) پرداخته و اثرات آن را بر جریان‌ات تجاری، درآمدهای تعرفه‌ای و تراز تجاری ایران نشان می‌دهیم. بدین منظور، در بخش اول این مقاله به بررسی ادبیات تحقیق و مطالعات انجام شده پرداخته می‌شود. در بخش دوم، مشخصات مدل مورد استفاده معرفی و بخش سوم ساختار تجاری و تعرفه‌ای ایران با کشورهای منتخب را بررسی می‌نماید. در بخش چهارم با استفاده از مدل معرفی شده اثرات کاهش موانع تعرفه‌ای بر جریان‌ات تجاری ارائه می‌گردد و در بخش پایانی نتایج و پیشنهادات ارائه خواهد شد.

## ۱. ادبیات تحقیق و مروری بر مطالعات انجام شده

زمانی که کشورها به منظور تشکیل یک منطقه آزاد تجاری گرد هم آمده و برای هر کشور عضو امکان دسترسی ترجیحی به بازارهای سایر اعضا فراهم آید، موافقت‌نامه‌های

همگرایی منطقه‌ای<sup>۱</sup> شکل می‌گیرد. این همگرایی‌ها با حذف موانع تجاری و به عنوان ابزارهای ارتقاء فعالیت‌های تجاری بین‌المللی، شرایط تجارت را در سطح منطقه و یا جهان تسهیل می‌بخشند. موافقت‌نامه‌های ترجیحی نشان‌دهنده شبکه پیچیده ارتباطات تجاری در سراسر جهان است؛ بطوری که برخی از این موافقت‌نامه‌ها بطور فزاینده‌ای بین کشورهای غیرهمجوار تشکیل می‌شوند و تعدادی دیگر بطور سنتی بین شرکای طبیعی تجاری که از نظر جغرافیایی همسایه هستند منعقد می‌شود، در واقع کشورها اکثراً اولین تجربه منطقه‌ای خود را با یک یا چند کشور همجوار خود پیدا می‌کنند.

ترتیبات منطقه‌ای، در برگیرنده ترتیبات تجاری ترجیحی<sup>۲</sup> یا آزادسازی محدود<sup>۳</sup>، ترتیبات ناحیه تجارت آزاد<sup>۴</sup> و اتحادیه گمرکی<sup>۵</sup> است. ترتیبات تجارت ترجیحی یکی از خفیف‌ترین نوع همگرایی اقتصادی است که کشورهای امضاءکننده آن توافق می‌نمایند بر واردات از یکدیگر نرخ‌های تعرفه ترجیحی اعمال نمایند. در این موافقتنامه کشورهای عضو به کاهش موانع تعرفه‌ای میان خود خواهند پرداخت و این در حالی است که هیچ‌کدام از این کشورها تغییری در سیاست تجاری خود با سایر کشورها ایجاد نمی‌کنند. کاهش موانع تعرفه‌ای می‌تواند برای تمام کالاها مبادلاتی باشد و یا تنها برای لیستی از کالاها که از طرف هر کشور ارائه می‌شود. غالباً این کاهش یک‌طرفه است، بطوریکه فقط یک گروه از اعضاء موانع تجاری خود را برای ورود کالاها از عضو دیگر کاهش می‌دهند و ممکن است عضو اخیر با کاهش موانع خود عکس‌العمل نشان ندهد.

آثار موافقتنامه‌های ترجیحی (PTAs) بین کشورها بر روابط تجاری آن‌ها از جمله موضوعاتی است که با توجه به اهمیت آن برای اولین بار توسط اقتصاددان کانادایی ژاکوب واینر<sup>۶</sup> مطرح گردیده و اقتصاددانانی مانند لیسی، لنکستر، هری جانسون و جیمز مید کار او را دنبال کردند. بر اساس نظریه وی، موافقتنامه‌های ترجیحی تجارت با آزادسازی غیرتبعیضی تجارت تفاوت دارد و وقتی دو کشور بر اساس توافق، تعرفه‌های خود را برای

1. Regional Integration Agreements (RIAs).

2. Preferential Trade Agreements (PTAs).

3. Partial Scope Agreement.

4. Free Trade Area.

5. Customs Union.

6. Jacob Viner (1950).

کالاهای یکدیگر حذف می‌کنند ولی همین تعرفه‌ها را برای کالاهایی که از کشور ثالث وارد می‌شود حفظ می‌نمایند، باعث بهبود سوددهی مبادله برای تاجران دو کشور می‌شود؛ زیرا هر دو کشور اکنون محصولات یکدیگر را که قادر به تولید ارزان‌تر آن هستند به جای تولید در داخل از یکدیگر وارد می‌کنند و این به نوبه خود تضمین می‌کند که تولید بر اساس مزیت نسبی صورت پذیرد و می‌تواند تجارت را در بین اعضا گسترش دهد (خلق تجارت)، ولی با جایگزینی محصولات دارای کیفیت بالا با محصولات دارای کیفیت پایین‌تر می‌تواند سبب کاهش رفاه در بین اعضا و عدم تخصیص بهینه منابع گردد و تجارت را در کشورهایی که در تولید کالاهای وارداتی به اعضای موافقتنامه کارایی دارند منحرف سازد (انحراف تجارت). واینر نشان داد که هرچند موافقتنامه‌های تجاری منطقه‌ای باعث کاهش برخی از موانع تجارت آزاد می‌گردد، اما این امر لزوماً باعث ایجاد منافع ناشی از تجارت نمی‌گردد و منافع ناشی از موافقتنامه‌های تجاری زمانی بدست می‌آید که همه موانع تجاری کاهش یابد نه اینکه کاهش موانع تجاری به صورت بخشی و تبعیض‌آمیز همانند موافقتنامه‌های تجاری منطقه‌ای باشد. این بدان خاطر است که تبعیض بین منابع عرضه از بین نرفته بلکه فقط جابجا شده است. اگر تولیدات کشور شریک تجاری جایگزین تولیدات با هزینه بالای داخلی شود در آن صورت منافع ایجاد تجارت بدست خواهد آمد. اما ممکن است تولیدات کشور شریک تجاری جایگزین واردات با هزینه کمتر سایر کشورهای جهان شود و با انحراف تجارت باعث کاهش رفاه کشور شود. تحلیل ایجاد تجارت و انحراف تجارت یکی از اولین تحلیل‌ها در قالب ریاضی، یک مسئله عمومی‌تر بنام اقتصاد رفاه بهینه دوم را پایه‌ریزی کرد. از آنجایی که انحرافات به هر حال در فعالیت‌های اقتصادی وجود دارد، برطرف کردن برخی از این انحرافات (مثلاً حذف برخی موانع در برابر شرکای تجاری و ابقاء آن در مورد کشورهای غیرعضو) سبب بهبود رفاه نمی‌گردد.

در ادامه «چاکولیادس»<sup>۱</sup> معتقد است تئوری اتحادیه گمرکی با شرط بهینه پاراتو سازگاری نداشته و با حداکثر رساندن رفاه ملازمه و سازگاری ندارد. او در بیان نظریه واینر

1. Chacholiades, Miltiades. (1990).

می‌گوید که اثر یک اتحادیه گمرکی بر رفاه بستگی به این دارد که کدامیک از دو اثر ایجاد تجارت و انحراف تجارت قوی‌تر از دیگری باشد. او همچنین معتقد است که واینر در تجزیه و تحلیل خود فقط اثر تولیدی را مدنظر داشته است در حالی که در ایجاد اتحادیه گمرکی باید به اثر افزایش مصرف که خود موجب افزایش تجارت و بهبود در رفاه می‌باشد نیز توجه داشت.

مطالعات کمی اثرات ایجاد ترتیب تجاری ترجیحی بر جریان‌های تجاری دوجانبه و منطقه‌ای از دو طریق مدل‌های تعادل عمومی و یا در قالب مدل‌های تعادل جزئی انجام می‌شود. از مهمترین مطالعات خارجی که می‌توان از آن بعنوان کارهای اولیه در این زمینه یاد کرد و اساس مطالعات بعدی را نیز تشکیل می‌دهد، مطالعات «لورنزا جاجیا»<sup>۱</sup> از همکاران مرکز تجارت و توسعه سازمان ملل<sup>۲</sup> و «اتل تلجر»<sup>۳</sup> از همکاران دبیرخانه سیاست‌های صنعتی و تجاری<sup>۴</sup> در سال ۱۹۹۸ می‌باشد. در این مطالعه آن‌ها برای اولین بار با استفاده از مدل اسمارت (SMART) به بررسی اثرات موافقت‌نامه ناحیه تجارت آزاد (FTA)<sup>۵</sup> بر جریان تجاری دو طرفه بین آفریقای جنوبی و اتحادیه اروپا (EU)<sup>۶</sup> پرداخته‌اند. در این مطالعه در سطح کلی اثرات آزادسازی بر ترازپرداخت‌ها و درآمد دولت و در سطح بخشی تبعات موافقت‌نامه مذکور بر صنایع خاص مورد نقد و بررسی واقع شده است. به علاوه یک شبیه‌سازی درباره اثر موافقت‌نامه بر تجارت آفریقای جنوبی با سایر شرکای تجاری نیز انجام شده است. نتایج نشان داده است که اثرات منطقه آزاد تجاری پیشنهادی بر جریان‌های تجاری دوجانبه یکدست نبوده و دارای اثر وسیع بر واردات آفریقای جنوبی از اتحادیه اروپا و اثرات کمتری بر صادرات آن کشور به بازار اتحادیه اروپا می‌باشد، علت این امر پایین‌تر بودن تعرفه اتحادیه اروپا بر کالاهای کشورهای آفریقای جنوبی نسبت به تعرفه آفریقای جنوبی بر کالاهای وارداتی از اروپا بوده است. نتایج این مطالعه همچنین نشان داده است که این موافقت‌نامه بر ترازبازرگانی و درآمدهای دولت آفریقای جنوبی اثر منفی دارد و

1. Lorenza Jachia (1998).
2. United Nations Conference on Trade And Development (UNCTAD).
3. Ethel Teljur (1998).
4. Trade and Industrial Policy Secretariat (TIPS).
5. Free Trade Area (FTA).
6. European Union (EU).

نتایج در سطح بخشی حاکی است که امکان افزایش بیشتر صادرات کالاهای کشاورزی اتحادیه اروپا به آفریقای جنوبی وجود دارد و بالعکس اثر موافقتنامه بر صادرات تولیدات آفریقای جنوبی به اتحادیه اروپا بطور نسبی کمتر پیش بینی شده است. (بجز تولیدات پوشاک)

در مطالعات «تاسیکاتا»<sup>۱</sup> (۱۹۹۹) تحت عنوان «آزاد سازی تجاری در آفریقای جنوبی»، اثرات تغییرات تعرفه در درون کشورهای عضو جامعه آفریقای جنوبی (SADC)<sup>۲</sup> را بر جریان تجاری درون منطقه و تغییرات درآمد را بعد از انعقاد موافقتنامه در سه سناریوی مختلف با استفاده از یک مدل تعادل جزئی مورد بررسی قرار داده است. در سناریوی اول با فرض حذف کامل موانع تعرفه‌ای بین کشورهای عضو و حفظ این موانع برای کشورهای غیر عضو و در سناریوی دوم با فرض کاهش تعرفه‌های بالای ۱۰ درصد به حداکثر ۱۰ درصد و در سناریوی سوم با فرض کاهش تعرفه در بین خود و وضع تعرفه‌های مشترک با کشورهای غیر عضو این اثرات مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

ماتیاس باس و همکاران<sup>۳</sup> بمنظور پاسخگویی به سئوالاتی از جمله:

۱- انگیزه‌های سیاسی و اقتصادی اتحادیه اروپا و مکزیک برای انعقاد FTA بصورت دو جانبه چه بوده است؟

۲- نتایج پیامدهای موافقتنامه برای اعضاء و غیر اعضاء چیست؟

۳- چه کالاهایی بطور خاص از FTA تأثیر می‌پذیرند؟

ساختار تجارت دو جانبه بین اتحادیه اروپا و مکزیک و ویژگی‌های مهم موافقتنامه FTA را مورد بررسی قرار داده و در نهایت جهت نشان دادن اثرات FTA بر جریان‌های تجاری از مدل گسترش یافته کلاگ در قالب مدل تعادل جزئی (با فرض ناهمگن و متفاوت بودن کالاهای عرضه شده توسط کشورهای مختلف) استفاده شده است.

مطالعه‌ای در سال ۲۰۰۱ توسط «وانسونتر»<sup>۴</sup> در ارتباط با ناحیه تجارت آزاد بین آفریقای جنوبی و هند با هدف شناسایی محصولات شاخص در جریان‌های تجاری دو جانبه

1. Tsikata. Y. M. (1999).

2. Southern Africa Development Community (SADC).

3. Busse, M. Huth, M. Koopmann, G. (2000).

4. Van Seventer. D.E, Thembi. M, (2001).

انجام گرفت. در این مطالعه ابتدا تحلیل توصیفی از جریان‌های تجاری و تعرفه‌های بین آفریقای جنوبی و هند به عمل آمده، سپس با استفاده از مدل‌لورژی مورد استفاده انکتاد که قبلاً جهت بررسی ایجاد ناحیه تجارت آزاد بین آفریقای جنوبی و اتحادیه اوپا توسط « جاچیا» بکار رفته بود (اسمارت)، به بررسی خلق تجارت و انحراف تجارت بین دو ناحیه پرداخته است.

از مطالعات داخلی در این زمینه « بررسی اثرات الحاق اسپانیا و پرتغال به جامعه اروپا (EC) بر صادرات پسته ایران به جامعه اروپا طی دوره ۱۹۹۰-۱۹۹۸ » توسط اشرف‌زاده (۱۳۷۵)<sup>۱</sup> می‌باشد. روش ارزیابی اثرات الحاق در مطالعه مزبور مقایسه کشش‌های درآمدی واردات اتحادیه اروپا قبل و بعد از الحاق اسپانیا و پرتغال به جامعه اروپا بوده است.

« ارباب»<sup>۲</sup> در سال ۱۳۸۰ در بخشی از رساله دکتری خود تحت عنوان « همکاری‌های اقتصادی کشورهای عضو اکو» آثار خلق و انحراف تجارت ایران در اثر پیوستن به سازمان اکو طی دوره ۱۹۹۶-۱۹۷۳ را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است. در این مطالعه شاخص خلق تجارت نشان می‌دهد که در سال‌های قبل از انقلاب خلق تجارت بسیار اندک بوده و از سال ۱۹۸۰ به بعد افزایش یافته است. کاهش ۱۰، ۲۰ و ۳۰ درصدی در نرخ تعرفه بر ارزش کالاهای وارداتی نشان می‌دهد که خلق تجارت ایران افزایش خواهد یافت. بیشترین خلق تجارت مربوط به دوران جنگ تحمیلی یعنی سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۹ بوده است.

ثاقب (۱۳۸۳)<sup>۳</sup> در مطالعه‌ای به بررسی ایجاد تجارت و انحراف تجارت در موافقت‌نامه نظام ترجیحات تجاری سازمان کنفرانس اسلامی (TPS/OIC) بین ایران و ۱۱ کشور دیگر عضو (متوسط دوره ۲۰۰۱-۱۹۹۷) پرداخته است. مدل مورد استفاده در این مطالعه یکی از مدل‌های تعادل جزئی (SMART) است که مشترکاً توسط انکتاد و بانک جهانی تدوین گردیده است و اثرات برقراری موافقت‌نامه TPS/OIC بر حجم تجارت، تراز تجاری و درآمدهای تعرفه‌ای ایران در دو سناریوی مختلف کاهش سراسری ۱۰ و ۲۰ درصدی

۱. اشرف‌زاده، سید حمیدرضا (۱۳۷۵).

۲. ارباب، حمیدرضا (۱۳۸۰).

۳. ثاقب، حسن (۱۳۸۳).

تعرفه با استفاده از مفاهیم ایجاد و انحراف تجارت ارائه شده است که در واقع تصویری از آثار کاهش تعرفه بر جریان‌های تجاری ایران در اختیار مذاکره‌کنندگان قرار می‌دهد.

## ۲. روش‌شناسی تحقیق

برای محاسبه اثرات کلی کاهش تعرفه پس از انعقاد موافقتنامه PTA به ترتیب بر صادرات و واردات ایران، در گام اول لازم است که اثرات ایجاد و انحراف تجارت در کشورهای منتخب (آسیای مرکزی) برای ایران و سپس اثرات ایجاد و انحراف تجارت در ایران برای کشورهای منتخب اندازه‌گیری شود.

متدولوژی بکار گرفته شده در این مقاله، یکی از مدل‌های تعادل جزئی ایستا "اسمارت" می‌باشد. کاربرد عملی تکنیک شبیه‌سازی اسمارت "SMART" مشترکاً بوسیله دبیرخانه انکتاد با همکاری بانک جهانی ارائه شده است. این روش برای شبیه‌سازی اثرات پیشنهاد یک ترتیب تجاری ترجیحی بر جریان‌های تجاری دوجانبه یا چندجانبه با سایر شرکای تجاری بکار می‌رود. پیش‌بینی شبیه‌سازی اسمارت بطور مستقیم متأثر از سه متغیر کلیدی یعنی سطح جاری واردات، اندازه کاهش تعرفه و کشش تقاضای واردات می‌باشد. انتظار می‌رود، با کاهش سطح عمومی قیمت‌ها، تقاضای کالاها افزایش یابد. البته این قانون در مورد کاهش قیمت تک‌تک کالاها نیز صدق می‌کند. اما هنگامی که قیمت کالایی به صورت یکجا و بدون کاهش قیمت کالاهای مشابه (جانشین) تغییر یابد، علاوه بر تأثیر مستقیم و اولیه آن بر تقاضا، این امر باعث می‌شود در تأثیر ثانویه، مشتریان با جانشین نمودن مصرف کالای ارزان‌تر به جای کالای گرانتر، تقاضای آن را بیش از پیش افزایش دهند. زمانی که بحث مزبور در قالب تجارت بین‌الملل صورت می‌پذیرد، از تأثیر اولیه به عنوان اثر "ایجاد تجارت" و از تأثیر ثانویه تحت عنوان اثر "انحراف تجارت" یاد می‌شود.<sup>۱</sup> از مجموع

۱. **ایجاد تجارت:** میزان افزایش در واردات کشور کاهش‌دهنده تعرفه از شریک تجاری آن که ناشی از کاهش قیمت نسبی کالای وارداتی مقابل کالاهای داخلی است. **انحراف تجارت:** افزایش در واردات کشور کاهش‌دهنده تعرفه از شریک تجاری آن که ناشی از کاهش قیمت نسبی کالای وارداتی در مقابل کالاهای سایر شرکای تجاری است. در این حالت فرض بر آن است که کل تجارت کشور کاهش‌دهنده تعرفه تغییر ننموده و صرفاً توزیع جغرافیایی

دو اثر یادشده، کل آثار ایجاد منطقه آزاد تجاری محاسبه می‌گردد. در ادامه، روش‌های محاسباتی مورد استفاده به‌منظور برآورد مقادیر کمی مربوط به اثر ایجاد و انحراف تجارت بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی که ناشی از برقراری موافقت‌نامه است، ارائه می‌شوند.

### ایجاد تجارت

بر اساس تکنیک شبیه‌سازی اسمارت در چارچوب مدل تعادل جزئی ایستا، ایجاد تجارت بصورت زیر محاسبه می‌گردد:

$$TC = E_m \times M \times \frac{(T_1 - T_0)}{(1 + T_0)} \quad (1)$$

محاسبه ایجاد تجارت به سه عامل زیر بستگی دارد:

- ۱- حجم جاری واردات از شرکای تجاری (M)،
- ۲- کشش تقاضای واردات ( $E_m$ ) که بعنوان درصد تغییر در تقاضای واردات می‌باشد، وقتی که قیمت واردات در بازار داخلی به اندازه یک درصد تغییر می‌یابد،
- ۳- تغییرات در نرخ تعرفه واردات ( $T_1 - T_0$ ).

بر اساس مدل اسمارت ایجاد تجارت رابطه مستقیم با کشش تقاضای واردات، تغییرات در نرخ تعرفه واردات و همچنین مقدار جاری واردات دارد؛ بنابراین برای آن دسته از خطوط تعرفه‌ای که قبل از اجرای موافقت‌نامه، تجارتی رخ نداده باشد، شبیه‌سازی نشان می‌دهد که در بعد از اجرای موافقت‌نامه نیز تجارتی رخ نخواهد داد. چنانچه فقدان تجارت در مورد یک خط تعرفه کالای خاص بدلیل عدم وجود مزیت نسبی باشد، این تخمین کاملاً قابل قبول است. اما اگر نبود تجارت بدلیل بالا بودن تعرفه‌ها باشد، کاهش یا حذف تعرفه‌ها باعث افزایش شدید در تجارت خواهد شد که در این حالت مدل اسمارت کل آثار ایجاد موافقت‌نامه ترجیحی تجارت را کمتر از حد تخمین می‌زند. که این مسئله از نقاط ضعف مدل مذکور محسوب می‌باشد.

واردات تغییر می‌نماید.

## انحراف تجارت

انحراف تجارت با موضوع مقایسه واردات ایران از کشورهای آسیای مرکزی در کنار واردات از سایر کشورهای جهان، نسبت به محاسبه ایجاد تجارت پیچیده تر است. برای اندازه گیری اثر انحراف تجارت، باید فرآیند محاسبه به دو مرحله تقسیم شود: در مرحله اول تغییر نسبی قیمت  $dRP/RP$  اندازه گیری می شود. در حالت یک آزادسازی ترجیحی که تعرفه های مربوط به واردات از ایران را به صفر برساند، در حالی که تعرفه واردات از کشورهای غیر عضو مثبت باقی بماند، قیمت واردات از ایران نسبت به قیمت واردات از کشورهای غیر عضو به نسبت کاهش در تعرفه، کاهش خواهد یافت. در این صورت تغییر قیمت نسبی واردات بصورت معادله زیر خواهد بود:

$$\frac{dRP^{Iran}}{Rp^{Iran}} = \frac{1 + T_1^{Iran}}{1 + T_1^{Other}} - 1 \quad (2)$$

$$\frac{1 + T_0^{Iran}}{1 + T_0^{Other}}$$

اگر تغییری در تعرفه واردات از کشورهای غیر عضو (other) ایجاد نشود، معادله بصورت زیر تبدیل خواهد شد:

$$\frac{drp^{Iran}}{Rp^{Iran}} = \frac{1 + T_1^{Iran}}{1 + T_0^{Iran}} - 1 \quad (3)$$

زمانی که ما تغییر نسبی قیمت را محاسبه نمودیم، می توانیم برای محاسبه انحراف تجارت (TD) از معادله (۴) استفاده نماییم.

$$TD^{Iran} = \frac{M^{Iran} \times M^{Other} \times \frac{dRP^{Iran}}{Rp^{Iran}} \times E_s}{M^{Iran} + M^{Other} + M^{Iran} \times \frac{dRP^{Iran}}{Rp^{Iran}} \times E_s} \quad (4)$$

رابطه (۴) افزایش صادرات ایران به بازار کشورهای عضو موافقتنامه را نشان می دهد که در نتیجه جابجایی واردات کشورهای عضو از کشورهای غیر عضو به طرف واردات از ایران حاصل می شود که جدای از افزایش صادرات ایران به علت ایجاد تجارت است. این

فرمول نشان‌دهنده آن است که جایگزینی واردات از یک عرضه‌کننده عضو که قیمت آن تغییر یافته است به کشور غیرعضو که قیمت واردات از آن تغییر نیافته صورت پذیرفته و متناسب است با:

- تغییر نسبی قیمت:  $1 - \frac{1 + T_1^{Iran}}{1 + T_0^{Iran}} = \frac{dRP^{Iran}}{Rp^{Iran}}$ ؛ که  $T_0$  و  $T_1$  به ترتیب نرخ‌های تعرفه قبل و بعد از PTA می‌باشد.

- سطح موجود واردات از هر دو منبع عضو و غیرعضو ( $M^{other}, M^{iran}$ )  
 - کشش جانشینی بین کالاهای دو منبع عضو و غیرعضو ( $E_s$ ) که مشخص می‌نماید در صورت کاهش نسبی قیمت کالاهای وارداتی ایران از کشورهای منتخب نسبت به واردات از سایر کشورها، تاچه حد واردات ایران از سایر کشورها به سمت واردات از اعضای کشورهای آسیای مرکزی انتقال می‌یابد (که به تبعیت از مدل اسمارت این کشش برای تمام کالاها ۱/۵- فرض شده است).

## ۲-۱. داده‌های آماری

داده‌های مورد استفاده در این مقاله، ارزش واردات ایران و کشورهای آسیای مرکزی طی دوره ۲۰۰۳-۲۰۰۲ منتج از پایگاه اطلاعاتی مرکز تجارت بین الملل (ITC) می‌باشد. اطلاعات مربوط به تعرفه‌های ایران بر کالاهای وارداتی از قانون مقررات صادرات و واردات ایران مربوط به سال ۱۳۸۴ برای کدهای شش‌رقمی و تعرفه‌های کشورهای عضو موافقت‌نامه بر کالاهای وارداتی از آخرین اطلاعات بانک نرم افزاری (TRAINS)، انکتاد و WITS استخراج شده است.

یکی دیگر از متغیرهای بسیار مهم در تعیین اثرات ایجاد و انحراف تجارت، کشش قیمتی تقاضای واردات هر یک از کالاها در سطح کدهای شش‌رقمی HS می‌باشد. در واقع این متغیر یکی از پارامترهای کلیدی است که نتایج را بصورت گسترده تحت تأثیر قرار می‌دهد. مطالعات و فرضیات متعددی در این زمینه صورت گرفته است که می‌توان از برآوردهای تجربی تحقیقات دیگر استفاده نمود. در مطالعه‌ای که در سال ۱۹۹۸ توسط

دبیرخانه انکتاد با همکاری بانک جهانی بوسیله دو تن از محققین بنام «جاچیا و تلجور»<sup>۱</sup> انجام شده است برای ککش تقاضای واردات از پارامترهای از پیش تعیین شده استفاده نمودند. ککش تقاضای واردات برای کشورهای در حال توسعه حدود ۰/۸۵- و برای کشورهای توسعه یافته حدود ۱/۵- تخمین زده شده است. در رابطه با ککش قیمتی واردات، گامد<sup>۲</sup> نیز مقدار ۱/۵۶- را برای آفریقای جنوبی برآورد نموده است. هر چند به کار بردن یک ککش برای تمامی کالاها رضایت بخش نمی باشد، اما به کارگیری برخی از تخمین ها که علامت ککش آن ها در جهت معکوس بوده و بیانگر افزایش تقاضای واردات در اثر افزایش قیمت می باشد، غیرممکن است. در مورد برخی از کالاها نیز هیچگونه تخمینی وجود ندارد.

در این مقاله نیز ابتدا سعی شده است که ککش های وارداتی کالاها محاسبه گردد. اما نتایج نشان داد که این تخمین ها را در مدل مورد نظر نمی توان بکار برد چون ککش برآورد شده غیرواقعی و علامت آن در جهت معکوس بوده است، بطوری که علامت ککش نشان می دهد که تقاضای واردات با افزایش قیمت افزایش می یابد. رابرت استرن و دیگران<sup>۳</sup> در مجموعه ای ککش های تجاری که بهترین تخمین در مورد مناطق و کالاهای مختلف بوده است را جمع آوری نمودند که اغلب این ککش های برآوردی نسبتاً پایین و حول و حوش یک بوده اند و تحقیقات انجام یافته در این زمینه طی سال های متمادی، منطقی بودن آن ها را از لحاظ تئوریک به اثبات رسانده است.

با توضیحات فوق در این مطالعه از ککش های محاسبه شده استرن استفاده می گردد. ککش های مورد نظر از پایگاه اینترنتی اطلاع رسانی بین المللی بانک جهانی استخراج و همچنین ککش جانشینی بین واردات از کشورهای عضو و غیرعضو نیز معادل ۱/۵- در نظر گرفته شده است.

1. Jachia L. & Teljeur E. (1998).

2. Gumede, V. (2000).

3. Stern, R & others (1976).

### ۳. بررسی ساختار تجاری، تعرفه‌ای و درآمدهای تعرفه‌ای ایران با کشورهای آسیای مرکزی

بررسی ترکیب تجارت خارجی ایران طی دوره ۲۰۰۲-۲۰۰۳ حاکی از آن است که صادرات نفت و فرآورده‌های نفتی همواره نقش اصلی و محوری در ترکیب صادراتی و تأمین ارز مورد نیاز کشور داشته‌است؛ در واقع با ظهور بخش نفت و قوت گرفتن آن در تجارت خارجی کشور، اهمیت و نقش صادرات غیرنفتی در تجارت خارجی کشور و به تبع آن، کسب درآمدهای ارزی کاسته شده است.

بر اساس آمار پردازش شده از نرم‌افزار آماری بانک جهانی (PC/TAS) متوسط تجارت ایران (مجموع صادرات و واردات) طی دوره ۲۰۰۲-۲۰۰۳، با ۵ کشور عضو آسیای مرکزی معادل ۷۷۶/۳ میلیون دلار بوده است که این مقدار ۲/۵ درصد از کل تجارت ایران را تشکیل می‌دهد؛ از این میزان، ۲۵۱/۴ میلیون دلار (۳۲/۵ درصد) آن مربوط به صادرات و ۵۲۴/۹ میلیون دلار (۶۷/۵ درصد) آن مربوط به واردات است. بر اساس این آمار، صادرات ایران به کشورهای عضو آسیای مرکزی، ۵/۴ درصد از کل ارزش صادرات غیرنفتی کشور را بخود اختصاص داده‌اند. واردات از کشورهای مذکور نیز، ۲/۳ درصد از کل واردات ایران را شامل می‌شود و درآمد تعرفه‌ای بدست آمده از آن در حدود ۳۸/۸ میلیون دلار می‌باشد. آمار مذکور نشان می‌دهد که ایران در تجارت با سایر کشورهای عضو آسیای مرکزی دارای کسری تراز تجاری معادل ۲۷۴ میلیون دلار است.

بر اساس جدول (۱)، همان‌طور که ملاحظه می‌شود کشور ترکمنستان در میان ۵ کشور منتخب با ۸۴/۴ میلیون دلار، بیشترین میزان صادرات ایران را تشکیل می‌دهد و با توجه به واردات ایران از کشور مذکور (۴۲/۹ میلیون دلار)، ایران از مازاد تراز تجاری معادل ۴۲ میلیون دلار برخوردار است. دومین بازار مهم صادراتی و وارداتی ایران، ازبکستان می‌باشد؛ صادرات به ازبکستان ۷۶/۸ میلیون دلار و در مقابل میزان واردات ایران نیز معادل ۱۰۹/۹ میلیون دلار بوده که این امر سبب شده است تا ایران با ازبکستان دارای کسری تراز تجاری معادل ۳۳ میلیون دلار باشد که پس از قزاقستان، بالاترین کسری تراز تجاری در بین اعضای منتخب محسوب می‌شود. صادرات ایران به کشورهای تاجیکستان با ۷۵ میلیون دلار (۲۹/۹)

درصد)، قزاقستان با ۱۰/۳ میلیون دلار (۴/۱ درصد) و قرقیزستان با ۴/۸ میلیون دلار (۱/۹ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارد. اما واردات از این سه کشور به ترتیب برابر ۱۵/۳ میلیون دلار، ۳۴۷/۴ میلیون دلار و ۹/۴ میلیون دلار می‌باشد که به این ترتیب ایران با تاجیکستان دارای مازاد تراز تجاری معادل ۶۰ میلیون دلار، با قزاقستان دارای کسری تراز تجاری معادل ۳۳۷ میلیون دلار- بیشترین کسری تراز تجاری ایران با کشورهای عضو آسیای مرکزی، مربوط به تجارت با قزاقستان بوده- و با قرقیزستان دارای کسری تراز تجاری معادل پنج میلیون دلار است.

همچنین طی دوره ۲۰۰۲-۲۰۰۳ متوسط درآمد تعرفه‌ای ایران از کشورهای منتخب معادل ۳۸/۸ میلیون دلار بوده است که بر اساس جدول (۱)، بیشترین درآمد تعرفه‌ای ایران در بین کشورهای منتخب مربوط به واردات از قزاقستان، معادل ۲۷/۲ میلیون دلار بوده است و کشورهای ازبکستان با ۷/۹ میلیون دلار و ترکمنستان با ۲/۱ میلیون دلار در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

#### جدول ۱- وضعیت تجارت و درآمدهای تعرفه‌ای ایران با کشورهای عضو آسیای مرکزی طی سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۰۳

ارقام به میلیون دلار/ درصد

نام کشور	کل حجم تجارت	صادرات	سهام	واردات	سهام	تراز تجاری	درآمدهای تعرفه‌ای
قزاقستان	۳۵۷،۷	۱۰،۳	۴،۱	۳۴۷،۴	۶۶	-۳۳۷	۲۷،۲
ازبکستان	۱۸۶،۷	۷۶،۸	۳۰،۶	۱۰۹،۹	۲۱	-۳۳	۷،۹
ترکمنستان	۱۲۷،۴	۸۴،۴	۳۳،۶	۴۲،۹	۸	۴۱	۲،۱
تاجیکستان	۹۰،۳	۷۵،۰	۲۹،۹	۱۵،۳	۳	۶۰	۰،۶
قرقیزستان	۱۴،۲	۴،۸	۱،۹	۹،۴	۲	-۵	۰،۹
کل اعضای آسیای مرکزی	۷۷۶،۳	۲۵۱،۴	۱۰۰	۵۲۴،۹	۱۰۰،۰	-۲۷۴	۳۸،۸

مأخذ:

1-The Personal Computer Trade Analysis System (PC-TAS)- UNCTAD/WTO.

2- <http://wits.worldbank.org>

۳- محاسبات تحقیق

در جدول (۲) تعداد خطوط تعرفه‌ای و میانگین حسابی و وزنی تعرفه کشورهای عضو آسیای مرکزی بر واردات از ایران و بالعکس ارائه شده است. صادرات ایران به کل اعضای آسیای مرکزی در ۶۴ کد کالایی و واردات ایران از کشورهای مذکور در ۲۵ کد کالایی دو رقمی HS صورت گرفته است که با احتساب کدهای مشترک، در مجموع تجارت ایران با مجموع کشورهای آسیای مرکزی در ۶۹ کد کالایی دو رقمی به انجام رسیده است. همچنین میانگین حسابی و وزنی تعرفه‌های مجموع کشورهای عضو آسیای مرکزی بر صادرات ایران به ترتیب ۹/۵ و ۱۰/۹ درصد و میانگین حسابی و وزنی تعرفه‌های ایران بر واردات کالا از کشورهای مذکور به ترتیب ۹/۷۶ و ۷/۴۹ می‌باشد.<sup>۱</sup>

جدول ۲- ساختار تعرفه‌ای ایران و مجموع کشورهای عضو آسیای مرکزی طی سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۰۳ در سطح کل

نام کشور	تعرفه‌های مجموع کشورهای آسیای مرکزی بر واردات از ایران			تعرفه‌های ایران بر واردات از مجموع کشورهای آسیای مرکزی		
	تعداد کدهای ۲رقمی HS	حسابی	وزنی	تعداد کدهای ۲رقمی HS	حسابی	وزنی
قزاقستان	۳۰	۱۰،۲	۸،۴	۱۳	۸،۶	۷،۸
قرقیزستان	۱۱	۴،۱	۴،۵	۶	۱۰،۴	۹،۶
تاجیکستان	۴۸	۹،۳	۹،۶	۵	۹،۵	۴،۲
ترکمنستان	۴۶	۶،۷	۶،۸	۱۲	۱۶،۳	۴،۹
ازبکستان	۵۱	۱۴،۵	۱۷،۷	۱۶	۹،۰	۷،۲
کل اعضای کشورهای آسیای مرکزی	۶۴	۹،۵	۱۱،۰	۲۵	۹،۷	۷،۴

ماخذ:

۱- قانون مقررات صادرات و واردات ایران (۱۳۸۳)، وزارت بازرگانی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

2- <http://wits.worldbank.org/>

۳- محاسبات تحقیق

۱. برای محاسبه میانگین حسابی تعرفه در سطح کدهای دو رقمی HS، در سطح کشوری و همچنین مجموع اعضای آسیای مرکزی بر واردات از ایران، مجموع نرخ‌های تعرفه بر تعداد خطوط تعرفه‌ای در هر سطح تقسیم شده است. برای دستیابی به میانگین وزنی تعرفه در سطح کدهای دو رقمی HS، سطح کشوری و مجموع کشورهای عضو آسیای مرکزی، حاصل ضرب سهم هر کالا از کل واردات در تعرفه آن کالا در هر سطح با هم جمع شده‌اند.

#### ۴. اثرات ایجاد PTA و کاهش موانع تعرفه‌ای بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی بر حجم مبادلات تجاری ایران

در این بخش آثار ایجاد یک PTA بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی در قالب دو سناریوی کاهش سراسری ۳۰ و ۱۰۰ درصدی تعرفه با استفاده از مدل شبیه‌سازی اسمارت برآورد می‌شود. این آثار بصورت اثرات ایجاد و انحراف تجارت در بازار کشورهای عضو آسیای مرکزی برای ایران و همچنین در ایران برای کشورهای مذکور در سطح کدهای شش رقمی HS محاسبه شده و سپس به ترتیب در سطح کدهای دورقمی و در نهایت مجموع کشورهای عضو آسیای مرکزی تجمیع شده است.

اثر ایجاد و انحراف تجارت در کشورهای آسیای مرکزی در دو سناریوی کاهش تعرفه به میزان ۳۰ و ۱۰۰ درصد در جدول (۳) منعکس شده است. علاوه بر آن میزان افزایش صادرات ایران به گروه مذکور نیز محاسبه گردیده است. بر اساس محاسبات انجام شده کل اثر ایجاد تجارت در کشورهای عضو آسیای مرکزی برای ایران در سناریوی اول با کاهش تعرفه به میزان ۳۰ درصد در کالاهای صادراتی ایران ۱۳/۱ میلیون دلار و در سناریوی دوم با کاهشی به میزان ۱۰۰ درصد، ۴۳/۷ میلیون دلار برآورد شده است. همچنین اثر انحراف تجارت در بازار کشورهای مذکور به نفع ایران نیز در سناریوی اول ۲/۴ میلیون دلار و در سناریوی دوم ۷/۶ میلیون دلار پیش بینی شده است.

در بین کشورهای عضو آسیای مرکزی، ازبکستان بیشترین ایجاد و انحراف تجارت برای ایران را به خود اختصاص داده است؛ بطوری که اثر ایجاد تجارت در سناریوی اول ۷/۹ میلیون دلار و در سناریوی دوم ۲۶/۶ میلیون دلار و همچنین اثر انحراف تجارت در سناریوی اول ۱/۴ میلیون دلار و در سناریوی دوم ۴/۴ میلیون دلار برآورد می‌شود.

بر اساس محاسبات انجام شده کل اثر ایجاد تجارت در ایران برای کشورهای عضو آسیای مرکزی در سناریوی اول ۱۹/۳ میلیون دلار و در سناریوی دوم با کاهشی به میزان ۱۰۰ درصد در تعرفه کالاهای وارداتی ایران، ۶۴/۳ میلیون دلار برآورد شده است. همچنین اثر انحراف تجارت نیز در سناریوی اول ۱۱ میلیون دلار و در سناریوی دوم ۳۵/۱ میلیون دلار پیش بینی شده است.

طبق جدول (۴) در بین کشورهای عضو آسیای مرکزی، بیشترین ایجاد و انحراف تجارت ایران برای قزاقستان بوده است؛ به طوری که اثر ایجاد تجارت در سناریوی اول ۱۴/۱ میلیون دلار و در سناریوی دوم ۴۷ میلیون دلار و همچنین اثر انحراف تجارت در سناریوی اول و دوم به ترتیب ۷/۹ و ۲۵/۸ میلیون دلار برآورد می‌شود. کشورهای ازبکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و تاجیکستان از نظر مقادیر ایجاد و انحراف تجارت در ایران در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

### جدول ۳- اثرات ایجاد و انحراف تجارت در بازار کشورهای عضو آسیای مرکزی برای ایران در سطح کل کشورها

ارقام به هزار دلار

نام کشور	ایجاد تجارت در کشورهای عضو آسیای مرکزی برای ایران		انحراف تجارت در کشورهای عضو آسیای مرکزی برای ایران		افزایش صادرات ایران به گروه	
	سناریوی اول	سناریوی دوم	سناریوی اول	سناریوی دوم	سناریوی اول	سناریوی دوم
ازبکستان	۷۹۹۸	۲۶۶۶۱	۱۴۵۳	۴۴۹۵	۹۴۵۱	۳۱۱۵۶
تاجیکستان	۳۶۸۴	۱۲۲۷۹	۲۹۱	۹۴۹	۳۹۷۵	۱۳۲۲۹
ترکمنستان	۹۷۲	۳۲۳۹	۳۷۹	۱۱۹۲	۱۳۵۱	۴۴۳۱
قزاقستان	۳۷۳	۱۲۴۳	۲۷۶	۹۱۱	۶۴۹	۲۱۵۴
قرقیزستان	۸۶	۲۸۸	۴۱	۱۳۲	۱۲۷	۴۲۰
کل اعضای آسیای مرکزی	۱۳۱۱۳	۴۳۷۱۰	۲۴۴۰	۷۶۷۹	۱۵۵۵۳	۵۱۳۸۹

ماخذ: محاسبات تحقیق

### جدول ۴- اثرات ایجاد و انحراف تجارت در ایران برای کشورهای عضو آسیای مرکزی در سطح کل کشورها

ارقام به هزار دلار

نام کشور	ایجاد تجارت در ایران برای کشورهای عضو آسیای مرکزی		انحراف تجارت در ایران برای کشورهای عضو آسیای مرکزی		افزایش واردات ایران از گروه	
	سناریوی اول	سناریوی دوم	سناریوی اول	سناریوی دوم	سناریوی اول	سناریوی دوم
قزاقستان	۱۴۱۱۴	۴۷۰۴۶	۷۹۳۳	۲۵۸۹۱	۲۲۰۴۷	۷۲۹۳۷
ازبکستان	۳۲۶۵	۱۰۸۸۳	۱۶۰۲	۵۲۷۱	۴۸۶۶	۱۶۱۵۴
ترکمنستان	۱۰۰۴	۳۳۴۶	۶۸۶	۲۲۶۷	۱۶۹۰	۵۶۱۳
قرقیزستان	۷۱۰	۲۳۶۶	۳۱۳	۱۰۳۱	۱۰۲۳	۳۳۹۸
تاجیکستان	۲۱۰	۷۰۰	۲۱۹	۷۲۶	۴۲۹	۱۴۲۶
کل اعضای آسیای مرکزی	۱۹۳۰۲	۶۴۳۴۱	۱۰۷۵۴	۳۵۱۸۶	۳۰۰۵۶	۹۹۵۲۷

ماخذ: محاسبات تحقیق

مجموع اثرات ایجاد تجارت و انحراف تجارت در کشورهای عضو آسیای مرکزی برای ایران برابر با میزان افزایش در صادرات ایران و همچنین مجموع اثرات فوق در ایران برای کشورهای عضو آسیای مرکزی برابر با افزایش در واردات ایران می‌باشد. مطابق جدول (۳) صادرات ایران به اعضای آسیای مرکزی بر اساس سناریوی اول ۱۵/۵ میلیون دلار (با رشدی ۵/۶ درصد) و بر اساس سناریوی دوم ۵۱/۳ میلیون دلار با رشد ۱۸/۴ درصد، افزایش خواهد یافت. همچنین نتایج حاکی است صادرات ایران به ازبکستان، بیشترین افزایش را خواهد داشت. میزان افزایش واردات ایران بیش از افزایش صادرات ایران به کشورهای عضو آسیای مرکزی می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که واردات ایران در سناریوی اول ۳۰ میلیون دلار و در سناریوی دوم ۹۹/۵ میلیون دلار افزایش خواهد یافت. این ارقام بیانگر آن است که واردات ایران بر اساس سناریوی اول ۵/۷ درصد و در سناریوی دوم ۱۹ درصد رشد خواهد داشت (جدول ۴). بر اساس این نتایج، واردات ایران از قزاقستان بیشترین افزایش را در بین کشورهای عضو آسیای مرکزی خواهد داشت.

## جمع‌بندی و ملاحظات

نتایج محاسبات تحقیق در چارچوب مدل مورد استفاده و در قالب دوسناریوی کاهش تعرفه ۳۰ و ۱۰۰ درصد نشان می‌دهد که در نتیجه ایجاد برقراری یک موافقت‌نامه ترتیبات تجاری ترجیحی (PTA) بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی، حجم مبادلات تجاری ایران افزایش خواهد یافت و مشاهده می‌گردد که ایجاد و انحراف تجارت در ایران بیشتر از ایجاد و انحراف تجارت در کشورهای آسیای مرکزی می‌باشد. علاوه بر آن درآمدهای تعرفه‌ای تحت تأثیر کاهش موانع تعرفه‌ای کاهش یافته و کسری تراز تجاری ایران به علت افزایش بیشتر واردات نسبت به صادرات در اثر ایجاد PTA افزایش می‌یابد. (جدول ۶)

خلاصه نتایج محاسبات به شرح زیر می‌باشد:

۱) عمده‌ترین بازارهای صادراتی و وارداتی ایران را به ترتیب کشورهای ترکمنستان (۸۴/۴ میلیون دلار) و قزاقستان (۳۴۷/۴ میلیون دلار) تشکیل می‌دهند. عمده‌ترین کالاهای صادراتی ایران، میزان و سهم صادرات هریک در سطح کدهای دو رقمی HS به ترتیب عبارتند از:

- فرش و سایر کف‌پوش‌ها از مواد نسجی (کد ۵۷) با متوسط ۱۸/۳ میلیون دلار (۷/۳ درصد)

- چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و نباتی (کد ۱۵) با ۱۷/۲ میلیون دلار (۶/۸ درصد)،

- کفش و اجزاء آن (کد ۶۴) با ۱۵ میلیون دلار (۶ درصد)

- صابون‌ها و مواد آلی (کد ۳۴) با ۱۴/۷ میلیون دلار (۵/۸ درصد)

و پنج گروه وارداتی ایران از کشورهای آسیای مرکزی و میزان واردات هریک عبارتند از:

- چدن، آهن و فولاد (کد ۷۲) با ۳۰۳ میلیون دلار

- مس و مصنوعات از مس (کد ۷۴) با ۵۱/۵ میلیون دلار

- غلات (کد ۱۰) با ۴۷ میلیون دلار

- راکتورهای هسته‌ای و ماشین آلات مکانیکی (کد ۸۴) با ۲۴ میلیون دلار

- سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (کد ۲۷) با ۱۷/۳ میلیون دلار
- ۲) در سطح کدهای دو رقمی HS، نتایج نشان می‌دهد عمده‌ترین افزایش در صادرات ایران مربوط خواهد بود به: لباس و متفرعات لباس، کشباف یا قلاب باف (کد ۶۱)، گتر و اشیاء همانند، اجزاء ... (کد ۶۴)، فرش و سایر کف‌پوش‌ها از مواد نساجی (کد ۵۷) و پارچه‌های تار و پودباف (کد ۵۸).
- ۳) با توجه به نتایج تحقیق، چهارگروه کالایی در سطح کدهای دو رقمی HS که بیشترین افزایش در واردات ایران از کشورهای عضو آسیای مرکزی را خواهند داشت عبارتند از: چدن، آهن و فولاد (کد ۷۲)، رآکتورهای هسته‌ای و ماشین آلات مکانیکی (کد ۸۴)، مس و مصنوعات از مس (کد ۷۴) و غلات (کد ۱۰).
- ۴) در بررسی تغییرات درآمدهای تعرفه‌ای ایران پس ایجاد PTA بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی در سطح کدهای دو رقمی HS نتایج حاکی است که گروه‌های کالایی که بیشترین کاهش در درآمدهای تعرفه ایران را خواهند داشت، عبارتند از: چدن، آهن و فولاد (کد ۷۲)، مس و مصنوعات از مس (کد ۷۴)، رآکتورهای هسته‌ای و ماشین آلات مکانیکی (کد ۸۴)، غلات (کد ۱۰)، پنبه (کد ۵۲)، آلومینیوم و مصنوعات از آلومینیوم (کد ۷۶)
- ۵) برحسب کدهای دو رقمی HS، پنج گروه کالایی عمده که بیشترین اثرات ایجاد و همچنین انحراف تجارت در کشورهای عضو آسیای مرکزی به نفع ایران را خواهند داشت، عبارتند از:
  - لباس و متفرعات لباس، کشباف یا قلاب باف (کد ۶۱)
  - کفش، گتر و اشیاء همانند، اجزاء .. (کد ۶۴)،
  - فرش و سایر کف‌پوش‌ها از مواد نساجی (کد ۵۷)،
  - پارچه‌های تار و پودباف مخصوص،
  - پارچه (کد ۵۸) و صابون‌ها، مواد آلی تانسئواکتیف، .. (کد ۳۴) بیشترین اثر ایجاد تجارت و کفش، گتر و اشیاء همانند، اجزاء ... (کد ۶۴)، صابون‌ها، مواد آلی تانسئواکتیف، .. (کد ۳۴)، فرش و سایر کف‌پوش‌ها از مواد نساجی (کد ۵۷)،

محصولات سرامیکی (کد ۶۹) و چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و نباتی (کد ۱۵) بیشترین اثر انحراف تجارت در کشورهای عضو برای ایران را دارند. به ترتیب بیش از ۶۵ و ۴۰ درصد اثرات ایجاد و انحراف تجارت مربوط به گروه‌های کالایی فوق می‌باشد.

۶) همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد بیشترین ایجاد و همچنین انحراف تجارت در ایران به نفع آسیای مرکزی مربوط است به:

- چدن، آهن و فولاد (کد ۷۲)

- رآکتورهای هسته‌ای و ماشین آلات مکانیکی (کد ۸۴)

با توجه به نتایج این مقاله در چارچوب تعادل جزئی و در قالب دو سناریوی مختلف کاهش تعرفه و ثابت بودن سایر شرایط پیشنهاد می‌شود:

۱) از آنجایی که بعد از اجرای موافقت‌نامه PTA بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی، حجم مبادلات تجاری ایران افزایش می‌یابد، لذا به منظور ورود ایران در همگرایی‌های اقتصادی انعقاد این موافقت‌نامه توصیه می‌گردد تا از این طریق ایران بتواند فرصت‌های ارزنده‌ای را به جهت برآورده ساختن منافع مختلف اقتصادی خود در این منطقه تامین نماید.

۲) به منظور گرفتن امتیازات تعرفه‌ای در مذاکرات، باید کالاهایی مد نظر قرار گیرد که بیشترین ایجاد تجارت و همچنین انحراف تجارت در کشورهای آسیای مرکزی برای ایران را دارند. بر اساس نتایج این تحقیق که مبتنی بر کاهش سراسری تعرفه است، حاکی است که؛ لباس و متفرعات لباس، کشتاب یا قلاب‌باف (کد ۶۱) و کفش، گتر و اشیاء همانند، اجزاء .. (کد ۶۴)، فرش و سایر کف‌پوش‌ها از مواد نساجی (کد ۵۷)، پارچه‌های تار و پودباف مخصوص، پارچه (کد ۵۸) بیشترین آثار ایجاد تجارت و کفش، گتر و اشیاء همانند، اجزاء ... (کد ۶۴) و صابون‌ها، مواد آلی تانسئواکتیف، .. (کد ۳۴) بیشترین آثار انحراف تجارت در کشورهای عضو برای ایران را دارند.

۳) با توجه به بالا بودن تعرفه‌های ایران نسبت به کشورهای آسیای مرکزی، لذا توصیه

می‌گردد در مذاکرات ترجیحات تجاری چنانچه مقدار معین کاهش تعرفه‌ای بجای درصد کاهش تعرفه‌ای در نظر گرفته شود، به نفع جمهوری اسلامی ایران خواهد بود چون در این صورت ترجیحات اعطایی مناسب تر خواهد بود. (مثال: چنانچه تعرفه‌های ۵۰٪ و ۱۰٪ را به میزان ۲۰٪ کاهش تعرفه دهیم، به ترتیب ۱۰ و ۲ واحد کاهش می‌یابند در نتیجه با وجود تعرفه‌های بالاتر واحدهای بیشتری را از دست می‌دهیم.)

(۴) به منظور کاهش کسری تراز تجاری ایران با گروه مذکور در بلندمدت توصیه می‌گردد برای گرفتن امتیازات تعرفه‌ای، آن دسته از گروه‌های کالایی مد نظر قرار گیرند که پس از کاهش تعرفه‌ای به مازاد تجاری افزوده می‌گردد. این گروه‌های کالایی در سطح کدهای دو رقمی HS عبارتند از: لباس و متفرعات لباس، کشفاب یا قلاب باف (کد ۶۱)، کفش، کتر و اشیاء همانند (کد ۶۴)، فرش و سایر کف پوش‌ها از مواد نساجی (کد ۵۷)، پارچه‌های تار و پودباف (کد ۵۸) و صابون‌ها، مواد آلی تانسئواکتیف (کد ۳۴).

#### جدول ۵- وضعیت تجارت ایران با مجموع کشورهای آسیای مرکزی طی سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۰۳ بر حسب کدهای دو رقمی

ارقام به هزار دلار

ردیف	کد کالایی دو رقمی HS	نام کالا	صادرات		واردات		متوسط تعرفه‌های ایران بر واردات از مجموع کشورهای آسیای مرکزی*		تراز تجاری کالایی
			حسابی	وزنی	حسابی	وزنی	حسابی	وزنی	
۱	۰۲	گوشت و احشاء خوراکی	۴۹۴	۰،۰	۰،۰	۰،۰	-	-	۴۹۴
۲	۰۴	شیر و محصولات لبنی - تخم پرندگان - عسل	۹۸۵۰	۲،۸	۰،۱۶	۰،۱۶	-	-	۹۸۵۰
۳	۰۶	نباتات زنده و محصولات گلکاری	۱۲۵۵	۰،۰	۰،۰	۰،۰	-	-	۱۲۵۵
۴	۰۷	سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر ...	۶۱۱	۱۶،۷	۰،۰۴	۰،۰۴	-	-	۶۱۱
۵	۰۸	میوه‌های خوراکی، پوست مرکبات یا پوست	۹۱۸۴	۲۶،۶	۱،۷۱	۱،۷۱	-	-	۹۱۸۴
۶	۰۹	قهوه، چای، ماته و ادویه	۸۳۳۱	۱،۳	۰،۱۲	۰،۱۲	-	-	۸۳۳۱
۷	۱۰	غلات	-	-	-	-	۴۷۴۶۷	۷،۸	-۴۷۴۶۷
۸	۱۱	محصولات صنعت آرد سازی، مالت، نشاسته و ...	۸۶	۰،۰	۰،۰	۰،۰	-	-	۸۶
۹	۱۴	مواد قابل بافت، سایر محصولات نباتی که ...	۳۴۶	۷،۵	۰،۰	۰،۰	-	-	۳۴۶
۱۰	۱۵	چربیها و روغنهای حیوانی و نباتی	۱۷۲۶۲	۵،۸	۰،۲۷	۰،۲۷	-	-	۱۷۲۶۲
۱۱	۱۶	فراورده‌های گوشت، ماهی و صدفداران	۵۹	۰،۰	۰،۰	۰،۰	-	-	۵۹
۱۲	۱۷	قند و شکر و شیرینی	۸۰۱۷	۶،۹	۰،۲۲	۰،۲۲	-	-	۸۰۱۷

کد کالایی دو رقمی HS	ردیف	نام کالا	صادرات	متوسط تعرفه‌های کشورهای آسیای مرکزی بر واردات از ایران*		واردات	متوسط تعرفه‌های ایران بر واردات از مجموع کشورهای آسیای مرکزی*		تراز تجاری کالایی
				حسابی	وزنی		حسابی	وزنی	
۱۸	۱۳	کاکائو و فرآورده‌های آن	۹۴۹	۵۰	۰	۰	۰	۰	۹۴۹
۱۹	۱۴	فرآورده‌های غلات، آرد، ...	۱۰۷۳۶	۵۲،۳	۰،۲۵	۰	۰	۰	۱۰۷۳۶
۲۰	۱۵	فرآورده‌ها از سبزیجات، میوه‌ها ...	۱۳۶۸	۲۶،۴	۰،۱۲	۰	۰	۰	۱۳۶۸
۲۱	۱۶	فرآورده‌های خوراکی گوناگون	۲۵۹۶	۷،۱	۰،۱۲	۰	۰	۰	۲۵۹۶
۲۳	۱۷	آخال و تفاله صنایع خوراکسازی	۵۴	۰،۰	۰،۰	۹۶۶۱	۴،۰	۰،۰۷	-۹۶۰۷
۲۴	۱۸	توتون و تنباکو و بدل توتون و تنباکو	۲۰۳	۱۵۰،۰	۰،۱۲	۰	۰	۰	۲۰۳
۲۵	۱۹	نمک، گوگرد، خاک و سنگ و گچ، آهک و سیمان	۲۸۰۹	۱،۷	۰،۰	۵۵۵	۹،۵	۰،۰۱	۲۲۵۴
۲۶	۲۰	سنگ فلز، جوش و خاکستر	۱۶۸۳	۰،۰	۰،۰	۰	۰	۰	۱۶۸۳
۲۷	۲۱	سوختهای معدنی، روغنهای معدنی و ...	۳۴۵۰	۵،۹	۰،۱۲	۱۷۳۷۸	۴،۰	۰،۱۳	-۱۳۹۲۸
۲۸	۲۲	محصولات شیمیایی غیرآلی با ترکیبات	۴۶۳۵	۵،۰	۰،۱۰	۷۴۶	۹،۳	۰،۰۱	۳۸۱۹
۲۹	۲۳	محصولات شیمیایی آلی	۲۴۵۰	۳،۰	۰،۰۱	۱۷۶	۱۰،۰	۰،۰۰	۲۲۷۴
۳۰	۲۴	محصولات دارویی	۷۴	۵،۰	۰،۰	۰	۰	۰	۷۴
۳۱	۲۵	کودها	۷۳	۵،۰	۰،۰	۱۶۴۶۲	۴،۰	۰،۱۳	-۱۶۳۸۹
۳۲	۲۶	عصاره‌های دباغی یا رنگرزی، تانرها و	۶۹۵۷	۳،۶	۰،۱۷	۴۰۵	۲۰،۰	۰،۰۲	۶۵۵۲
۳۳	۲۷	روغن‌های اسانس و رزینوئیدها، و ...	۳۶۵۸	۱۲،۹	۰،۱۸	۰	۰	۰	۳۶۵۸
۳۴	۲۸	صابونها، مواد آلی تانسوآکتیف، ...	۱۴۷۷۳	۱۴،۹	۰،۴۱	۰	۰	۰	۱۴۷۷۳
۳۵	۲۹	مواد آلبومینوئید، محصولات پراساس	۳۱۳۸	۴،۳	۰،۱۰	۰	۰	۰	۳۱۳۸
۳۸	۳۰	محصولات گوناگون صنایع شیمیایی	۸۴۷	۸،۸	۰،۰۳	۰	۰	۰	۸۴۷
۳۹	۳۱	مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از ...	۱۲۵۴۱	۳،۳	۰،۱۷	۱۴۱۸۲	۴،۰	۰،۱۱	-۱۶۴۲
۴۰	۳۲	کائوچو و اشیاء ساخته شده از کائوچو	۳۰۹۷	۲،۹	۰،۰۶	۰	۰	۰	۳۰۹۷
۴۲	۳۳	اشیاء ساخته شده از چرم، مصنوعات زین و برگ‌سازی	۱۳۸	۱۶،۳	۰،۰۱	۰	۰	۰	۱۳۸
۴۳	۳۴	پوست‌های نرم طبیعی و پوستهای نرم بدلی	۵۰	۱۰،۰	۰،۰	۰	۰	۰	۵۰
۴۴	۳۵	چوب و اشیاء چوبی، زغال چوب	۸۸۹	۰،۰	۰،۰	۶	۴،۰	۰،۰۰	۸۸۳
۴۸	۳۶	کاغذ و مقوا، اشیاء ساخته شده از خمیر	۱۳۷۱	۳،۴	۰،۰۲	۰	۰	۰	۱۳۷۱
۵۰	۳۷	ابریشم	-	-	-	۷۱	۵۰،۰	۰،۰۱	-۷۱
۵۲	۳۸	پنبه	-	-	-	۸۶۸۰	۱۹،۳	۰،۲۲	-۸۶۸۰
۵۴	۳۹	رشته‌های سنتتیک یا مصنوعی	۱۲۳۳	۷،۱	۰،۰۴	۱۳۱	۱۰،۰	۰،۰۰	۱۱۰۲
۵۵	۴۰	الیاف سنتتیک یا مصنوعی غیر یکسره	۱۷۳۱	۲،۵	۰،۰۲	۳۳۳۹	۱۰،۰	۰،۰۶	-۱۶۰۹
۵۶	۴۱	آوات، نمد و پارچه‌های نبافته، نخ‌های ...	۱۰۶	۱۱،۷	۰،۰	۰	۰	۰	۱۰۶
۵۷	۴۲	فرش و سایر کف‌پوشها از مواد نساجی	۱۸۳۹۶	۲۵،۰	۱،۵۱	۰	۰	۰	۱۸۳۹۶
۵۸	۴۳	پارچه‌های تار و پودباف مخصوص، پارچه	۹۵۲۲	۲۰،۰	۰،۸۳	۰	۰	۰	۹۵۲۲
۵۹	۴۴	پارچه‌های نسجی آغشته، اندوده ...	-	-	-	۳۰۲	۱۳،۰	۰،۰۱	-۳۰۲
۶۰	۴۵	پارچه‌های کشباف یا قلاب باف	۱۳۸	۲۰،۰	۰،۰۱	۰	۰	۰	۱۳۸
۶۱	۴۶	لباس و متفرعات لباس، کشباف یا قلاب باف	۱۴۳۳۲	۲۳،۲	۱،۴۲	۰	۰	۰	۱۴۳۳۲

ردیف	کد کالایی دو رقمی HS	نام کالا	صادرات		واردات		متوسط تعرفه‌های ایران بر واردات از مجموع کشورهای آسیای مرکزی*		تراز تجاری کالایی
			حسابی	وزنی	حسابی	وزنی	وزنی	حسابی	
۴۷	۶۲	لباس و متفرعات لباس غیرکشاف و غیر...	۷۸۷	۱۹،۰	۰،۰۹	-	-	-	۷۸۷
۴۸	۶۳	سایر اشیاء نسجی دوخته و مهیا، و ...	۲۷۸۸	۲۰،۴	۰،۱۳	-	-	-	۲۷۸۸
۴۹	۶۴	کفش، گتر و اشیاء همانند، اجزاء ...	۱۴۹۱۹	۱۲،۰	۱،۱۵	-	-	-	۱۴۹۱۹
۵۰	۶۵	کلاه و اجزاء آن	۵۲۶	۱۵،۰	۰،۰۳	-	-	-	۵۲۶
۵۱	۶۸	مصنوعات از سنگ، گچ، سیمان، پنبه نسوز	۳۰۹۶	۱۲،۴	۰،۱۴	-	-	-	۳۰۹۶
۵۲	۶۹	محصولات سرامیکی	۶۶۲۷	۸،۹	۰،۲۵	-	-	-	۶۶۲۷
۵۳	۷۰	شیشه و مصنوعات شیشه‌ای	۷۲۹	۱۵،۸	۰،۰۶	-	-	-	۷۲۹
۵۴	۷۲	چدن، آهن و فولاد	۴۳۴	۱،۳	۰،۰۰	۳۰۳۷۲۹	۸،۸	۵،۰۱	-۳۰۳۲۹۵
۵۵	۷۳	سرب و مصنوعات از سرب	۷۶۹۳	۲،۶	۰،۰۳	۱۶۵۷	۱۲،۶	۰،۰۴	۶۰۳۷
۵۶	۷۴	مس و مصنوعات از مس	۶۴	۲۰،۰	۰،۰۱	۵۱۵۶۶	۶،۰	۰،۴۵	-۵۱۵۰۲
۵۷	۷۶	آلومینیوم و مصنوعات از آلومینیوم	۱۷۴۰	۴،۳	۰،۰۳	۱۹۹۹۹	۶،۸	۰،۱۵	-۱۸۲۵۹
۵۸	۷۸	مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد	۲۹	۱۰،۰	۰،۰۰	۲۰۲۷	۲۰،۰	۰،۰۸	-۱۹۹۸
۵۹	۷۹	روی و مصنوعات از روی	۷۲	۷،۵	۰،۰۰	۹۷۳	۱۵،۰	۰،۰۳	-۹۰۲
۶۰	۸۲	ابزارها، ابزارآلات، مصنوعات ...	-	-	-	۶۴	۱۲،۰	۰،۰۰	-۶۴
۶۱	۸۳	مصنوعات گوناگون از فلزات معمولی	۱۲۹۹	۱۳،۵	۰،۰۶	-	-	-	۱۲۹۹
۶۲	۸۴	دیگ های بخار و آبگرم و ماشین آلات مکانیکی	۱۳۷۱۳	۰،۷	۰،۰۴	۲۳۹۸	۸،۳	۰،۳۹	-۱۰۲۱۶
۶۳	۸۵	ماشین آلات و دستگاههای برقی و اجزاء	۴۲۴۷	۵،۶	۰،۱۰	۱۲۷۳	۲۴،۷	۰،۰۷	۲۹۷۴
۶۴	۸۷	وسائط نقلیه زمینی غیر از نواقل روی خط	۴۶۳۹	۷،۰	۰،۰۶	۱۰۴	۱۵۳،۰	۰،۰۳	۴۵۳۵
۶۵	۹۰	آلات و دستگاههای اپتیک، عکاسی، و ...	۱۲۲۶	۰،۶	۰،۰۰	-	-	-	۱۲۲۶
۶۶	۹۳	اسلحه و مهمات، اجزاء قطعات و متفرعات آن	۳۲	۰،۰	۰،۰۰	-	-	-	۳۲
۶۷	۹۴	میل، میلهای طی، جراحی، اسباب ...	۵۱۰۱	۹،۰	۰،۱۴	-	-	-	۵۱۰۱
۶۸	۹۵	بازیچه، اسباب بازی و لوازم ورزش، و ...	۱۱۶۳	۶،۳	۰،۰۲	-	-	-	۱۱۶۳
۶۹	۹۶	مصنوعات گوناگون	۹۷۰	۱۱،۳	۰،۰۱	-	-	-	۹۷۰
		جمع کل	۲۵۱۳۷۶	۹،۵	۱۰،۹۸	۵۲۴۸۷۹	۱۰	۷	-۲۷۳۵۰۳

\* متوسط حسابی و وزنی تعرفه‌ها بر اساس واردات انجام شده در دوره مورد نظر، محاسبه گردیده است. بنابراین میانگین حسابی کل و یا در سطح کدهای دو رقمی از متوسط تعرفه‌ها حاصل شده و میانگین وزنی نیز از حاصل ضرب تعرفه هر کد کالایی در سهم واردات آن کالا بدست آمده است و با تجمیع آن‌ها میانگین وزنی کل و یا کدهای دو رقمی حاصل شده است.

**جدول ۶- خلاصه نتایج اثرات کاهش تعرفه بر صادرات، واردات، تراز تجاری و درآمد تعرفه‌ای ایران در تجارت با کشورهای آسیای مرکزی**

ارقام به میلیون دلار

حالت اولیه		سناریوی اول (کاهش ۳۰ درصدی)		سناریوی دوم (کاهش ۱۰۰ درصدی)	
۲۵۱	صادرات ایران به کشورهای آسیای مرکزی	۱		۱۵	ایجاد تجارت در کشورهای آسیای مرکزی
۵۲۵	واردات ایران از کشورهای آسیای مرکزی	۲		۱۶	انحراف تجارت در کشورهای آسیای مرکزی
-۲۷۴	تراز تجاری ایران با کشورهای آسیای مرکزی	۳=۱-۲		۱۷=۱۶+۱۵	درصد تغییرات
۷۳۹	میانگین وزنی تعرفه کالاهای وارداتی ایران	۴		۱۸	ایجاد تجارت در ایران
۱۰۰۹۸	میانگین وزنی تعرفه کشورهای آسیای مرکزی	۵		۱۹	انحراف تجارت در ایران
۳۸۸	درآمد تعرفه ای ایران	۶=۴×۲		۲۰=۱۹+۱۸	افزایش واردات ایران از کشورهای آسیای مرکزی
۱۳۰۱	ایجاد تجارت در کشورهای آسیای مرکزی	۷		۲۱=۲۰-۱۷	میزان تغییر در تراز تجاری
۲۰۴	انحراف تجارت در کشورهای آسیای مرکزی	۸		۲۲	درآمد تعرفه ای ایران
۱۵۰۶	افزایش صادرات ایران به کشورهای آسیای مرکزی	۹=۸+۷		-۳۹	مقدار تغییر در درآمد تعرفه‌ای
۶۰۲	درصد تغییرات			-۱۰۰۰	درصد تغییرات
۱۹۰۳	ایجاد تجارت در ایران	۱۰			
۱۰۰۸	انحراف تجارت در ایران	۱۱			
۳۰۰۱	افزایش واردات ایران از کشورهای آسیای مرکزی	۱۲=۱۱+۱۰			
۵۰۷	درصد تغییرات				
-۲۸۸	تراز تجاری ایران با کشورهای آسیای مرکزی				
-۱۵	میزان تغییر در تراز تجاری	۱۳=۱۲-۹			
۵۰۳	درصد تغییرات				
۲۹۰۲	درآمد تعرفه ای ایران				
-۹۰۵	میزان تغییر در درآمد تعرفه‌ای	۱۴			
-۲۴۰۶	درصد تغییرات				

ماخذ: محاسبات تحقیق

## منابع

- اریاب، حمیدرضا (۱۳۸۰)؛ منافع اقتصادی ایران از گسترش روابط تجاری با کشورهای اکو، رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- اشرف زاده، سید حمیدرضا (۱۳۷۵)؛ "اثرات الحاق اسپانیا و پرتغال به جامعه اروپا (EC) بر صادرات پسته ایران به جامعه اروپا (۱۹۹۰-۱۹۹۸)"، مجموعه مقالات سمینار شناخت استعداد های بازرگانی-اقتصادی استان کرمان، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، اداره کل بازرگانی استان کرمان و دانشگاه شهید باهنر.
- اطلاعات سیاسی-اقتصادی (۱۳۷۸)؛ شماره ۷ و ۸، فروردین و اردیبهشت، ص ۱۵۸.
- ثاقب، حسن (۱۳۸۳)؛ ایجاد تجارت و انحراف تجارت در موافقت نامه نظام ترجیحات تجاری کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (TPS/OIC): با استفاده از مدل اسمارت در قالب سناریوهای کاهش تعرفه ای، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، مدیریت بازار مشترک اسلامی.
- \_\_\_\_\_ (۱۳۸۴)؛ بررسی آثار ایستای موافقت نامه تجارت ترجیحی کشورهای عضو D8 بر جریانات تجاری، درآمدهای دولت و رفاه در ایران، طرح پژوهشی موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی.
- دوئتری، جمیز و دیگران (۱۳۷۲)؛ نشریه های متعارف در روابط بین الملل، مترجم: علیرضا طیب، تهران نشر قوس صفحه ۶۷.
- صادقی یارندی، سیف اله و مسعود طارم سری (۱۳۸۰)؛ فرهنگ توصیفی تجارت بین الملل و واژگان رایج در WTO، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی.
- صادقی یارندی، سیف اله (۱۳۷۸)؛ راه های گسترش همکاری های اقتصادی و مبادلات تجاری با آسیای مرکزی و قفقاز، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی.
- ظهرب پور، فاضل (۱۳۷۵)؛ راهنمای کامل تجارت با کشورهای آسیای مرکزی و بالتیک، چاپ اول، انتشارت سینا.
- فتحی، حبیب (۱۳۷۷)؛ "نگاهی به وضعیت اقتصادی کشورهای مسلمان آسیای مرکزی و قفقاز"، دوماهنامه بررسی های بازرگانی، شماره ۱۶.

کازرونی، صنم (۱۳۷۶)؛ آسیای مرکزی، آینده مبهم، تهران، موسسه نشر گزینش.  
 مقررات صادرات و واردات ایران (۱۳۸۴)؛ وزارت بازرگانی، موسسه مطالعات و پژوهشهای  
 بازرگانی.  
 نمایندگی تام الاختیار تجاری (۱۳۸۳)؛ نگاهی به همگرایی اقتصادی و موافقت‌نامه‌های  
 تجارت ترجیحی.

Busse, M. Huth, M. Koopmann, G. (2000); "Preferential Trade Agreements: The Case of EU-Mexico", HWWA Discussion Paper, *Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv* (HWWA). Hamburg Institute of International Economics.

Chacholiades, Miltiades (1990); *International Economic*, McGraw-Hill International Series in Business and Economics.

Direction of Trade Statistics, Year Book, (2004).

Gumede, V. (2000); "Import Performance and Import Demand Functions for South Africa", TIPS Working Paper, No 9.

Jachia L. and Teljeur E. (1998); "Free Trade between South Africa and the European Union Quantitative Analysis", TIPS Working paper N°11, July.

Stern, R. M. and others. (1976); *Price Elasticities in International Trade*, London: Basinstoke.

Tsikata, Y. M. (1999); "Southern Africa: Trade, Liberalization and Implications for a Free Trade Area", *TIPS Annual Forum at Glenburn Lodge*, Muldersdrift 19-22 September.

Viner, J. (1950); "The Customs Union Issue", New York. Carnegie Endowment for International Peace.

Van Seventer, D. E. and Thembi, M. (2001); "A Free Trade Area Between South Africa and India: Which Commodities Matter?", *TIPS. Policy Review Workshop*, August 2001.

World Bank (2000); Trade Blocs, Policy Research Report, Washington.

[www.wits.worldbank.org](http://www.wits.worldbank.org)

[www.irtr.ir/newsletter/39/a18](http://www.irtr.ir/newsletter/39/a18)

[www.carsicm.ir](http://www.carsicm.ir)